

UOT: 338.658

Təranə Mütəllim qızı ƏHMƏDOVA
i.f.d., dosent, Sumqayıt Dövlət Universiteti,
"Biznesin təşkili və menecment" kafedrası

XARİCİ İNVESTİSİYALARIN MİLLİ İQTİSADİYYATA TƏSİRLƏRİ

Xülasə

Məqalədə xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Xarici investisiyaların milli iqtisadiyyata müsbət və mənfi təsirləri araşdırılmışdır. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici investisiyaların 2014-2018-ci illər üzrə dinamikası təhlil edilmişdir. Xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi və onlardan səmərəli istifadə etmək üçün bir sıra tədbirlər görülməsi ilə bağlı tövsiyə xarakterli təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *xarici investisiya, milli iqtisadiyyat, istehsal, ixrac, rəqabət, stimullaşdırma, iqtisadi inkişaf.*

Giriş

Dünya iqtisadiyyatında qloballaşma proseslərinin dərinləşdiyi bir dövrdə investisiya mənbələrinə olan tələbat artır. Belə investisiya mənbələrindən biri xarici investisiyalardır. İqtisadiyyatı açıq olan bütün ölkələrdə xarici investisiyalar qəbul edilir. Xarici investisiyalar xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişafına təkan verir. Xarici investisiyalar dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq istehsalın rolunu gücləndirərək sürətlə artmaqda davam edir.

Xarici investisiya axını məhsuldarlığı, məhsulların keyfiyyətini artırır və rəqabət qabiliyyətinə təsir göstərir, onu beynəlxalq səviyyəyə qaldırır, yəni xarici bazarlarla əlaqələri genişləndirir. Xarici investisiyalar mövcud rəqabət üstünlüklərindən istifadə etməklə və yenilərinin tətbiqi ilə ölkənin global iqtisadiyyatdakı rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün bir vasitə rolunu oynaya bilər. Xarici investisiya axınının artmasının vacib şərti xarici investorların milli iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərmələri üçün sabit şərait yaratmağa yönəlmiş dövlət siyasətinin həyata keçirilməsidir. Bu məqsədə çatmaq milli rəqabət qabiliyyətinin artmasına və ölkəmizin beynəlxalq iqtisadi sistemə daha fəal inteqrasiyasına kömək edəcəkdir.

Xarici investisiyaların milli iqtisadiyyata müsbət və mənfi təsirləri

Müasir dövrdə dünya iqtisadiyyatının qloballaşması ilə ölkələr arasında xarici investisiya axını yüksək səviyyəyə çatmışdır. Hər il beynəlxalq kapital axını təxminən 0,7-1,2 trilyon dollar olaraq qiymətləndirilir. O cümlədən, birbaşa investisiyalar - təqribən 0,13-0,24 trilyon, portfel - 0,12-0,67 trilyon dollar təşkil edir. Müasir beynəlxalq iqtisadi həyatın mənzərəsini ilk növbədə o şirkətlər yaradır ki, nəinki xarici ölkələrlə aktiv ticarət edir, həm də orada aktiv investisiya qoyur. Kapital ixracının ümumi həcmində dövlət investisiyalarının ixracının rolu və payı artır (təxminən 25% təşkil edir). İnkişaf etməkdə olan ölkələrə ixrac olunan investisiyaların ümumi həcmünün 90%-ni dövlət investisiyaları təşkil edir. Xarici investisiyalar müasir texnologiyaların inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrə ötürülməsi üçün əsas vasitədir. Onun həyata keçirilməsi qabaqcıl texnologiyalarla səmərəli işləyə bilən yerli kadrların müvafiq səviyyəli təlimini tələb edir. Bu da öz növbəsində xarici investisiyaların əmək ehtiyatlarına təsirini - məşğulluq səviyyəsinə, əməyin maya dəyərində, həmçinin bacarıqların inkişafına təsirini müəyyənləşdirir.

Mütəxəssislər hesab edirlər ki, xarici investisiyalar həm elmi-texniki tərəqqinin, həm də iqtisadi inkişafın sürətlənməsində vacib amillərdən biridir. Eyni zamanda, bu investisiyalar istehsal bazasının yenilənməsinə kömək edir, əməyin təşkili üzrə qabaqcıl metodların məlumat mübadiləsini sürətləndirir və ölkə iqtisadiyyatının stimullaşdırılması üçün şərait yaradır. Ölkədə yaradılan investisiya mühtisi, xarici investorlara verilən güzəştlər, uzunmüddətli əsaslarla investisiya cəlb et-

məyə, xarici tərəfdaşlara istehsal müəssisələrinin özəlləşdirilməsi və modernləşdirilməsi proqramlarında fəal iştirak etməyə imkan verir. Xarici investisiya qoymağın bu müsbət nəticələri bu vəsaitləri qəbul edən ölkənin iqtisadiyyatı üçün ən əhəmiyyətlidir. Çünki, bu tip investisiyalar istənilən dövlətin iqtisadi inkişafında böyük rol oynayır [2, s. 138].

Ümumiyyətlə, xarici investisiyaların milli iqtisadiyyata müsbət təsirləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- xarici investisiyalar ümumi kapitalı artırmağa və bununla da iqtisadi artıma töhfə verə bilər;
- xarici investisiyalar milli investisiyalardan daha sərfəli və ya gəlirli olduqda, iqtisadi artıma kömək edir;
- xarici investisiyaların iqtisadi artıma töhfəsi yalnız bu tip investisiyalar ilə işçi qüvvəsinin bəzi sahələri arasında əlaqə olduqda mümkündür. Belə ki, xarici investisiyaların iqtisadi inkişafa təsiri ev sahibi ölkədəki işçi qüvvəsinin bəzi sahələri arasında əlaqədir. Xarici investisiyalar ilə işçilərin təhsil səviyyəsi arasında sıx əlaqə var;
- məşğulluğun və işçilərin ixtisaslarının artırılmasına öz töhfəsini verir;
- real sektorun inkişafı üçün maliyyə mənbələrini artırmağa və əsas kapitalla investisiya qoymağa şərait yaradır;
- texnoloji yeniliklərin ötürülməsi və iqtisadi modernləşməyə kömək edir;
- ölkə ixracının rəqabət qabiliyyətinin artmasına şərait yaradır və s.

Xarici investisiyaların cəlb olunmasının açıq üstünlüklərinə baxmayaraq, bir sıra mənfi nəticələri də vardır. Bunlardan biri xarici şirkətlər daha yüksək maaş verə bildikləri üçün daha ixtisaslı işçi qüvvəsi cəlb etməyə çalışırlar. Nəticə etibarilə daha az ixtisaslı işçilər az əməkhaqqı olan yerli müəssisələrdə işləməli olurlar ki, bu da bərabərsizliyə və nəticədə ölkə daxili sosial gərginliyə səbəb olur. İkincisi, xarici investorların maliyyələşdirdiyi müəssisələrin çox hissəsini idarə etmək və yerli müəssisələri bazardan çıxarmağa məcbur etmək imkanlarının olmasıdır. Bu cür hərəkətlər rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsinə mənfi təsir göstərir. Xarici investisiya yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinə tələbatı artırır. Buna görə də xarici firmalar yerli firmalarla müqayisədə daha yüksək əməkhaqqı ödədikləri üçün əhalinin rifah səviyyəsi artır. Lakin buna görə, haqsız rəqabət səbəbindən yerli firmaların qazancı azalır. Xarici investisiya ona tələbat yaratdığından ara məhsul istehsalını stimullaşdırır.

Bir çox xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, hətta böyük həcmdə xarici investisiya axını sabit və yüksək iqtisadi artım tempinə zəmanət vermir. Bunun əyani təsdiqi Braziliya, Meksika və Argentina kimi böyük inkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübəsidir. Son onilliklər ərzində onlar inkişaf etməkdə olan ölkələrə birbaşa xarici investisiyaların əsas alıcılarından biri olmuşdur. Bununla birlikdə, əhəmiyyətli dərəcədə xarici investisiya cəlb olunmasına baxmayaraq, son 25 ildə onların iqtisadi inkişafı son dərəcə qeyri-sabit qalmışdır. Böyük xarici investisiya axını nəticəsində 1980-2004-cü illər arasında Meksika və Braziliyanın ÜDM-i 5 dəfə, Argentinanın ÜDM-i isə 9 dəfə azalmışdır [4, s.291].

Latın Amerikasının inkişafında xarici investisiyalar tarixən xüsusi rol oynamışdır. Siyasi müstəqillik əldə etdikləri andan etibarən xarici investisiya onların iqtisadiyyatının strukturunun və ictimai-siyasi mühitin formalaşmasına təsir göstərmişdir. Bir çox cəhətdən xarici investisiyaların təsiri altında resursların ixracına əsaslanan geniş inkişaf növü formalaşdı. Buna görə zəngin xammal bazasına baxmayaraq, regionun əksər dövlətlərinin iqtisadi inkişaf səviyyəsi aşağı səviyyədə qaldı. 1980-1990-cı illərdə Latın Amerikasının iqtisadiyyatına xarici investisiyaların təsiri xeyli artdı. Öz rəqabətli emal sənayesi yaratmaq üçün kifayət qədər uğurlu cəhdlərdən sonra regionun bir çox ölkəsi borc böhranlarından qurtuldu və nəticədə liberal islahatlara başladı. Kreditorların təzyiqi ilə xarici kapitalın milli iqtisadiyyata çıxışı genişləndi və xarici investorların fəal iştirakı ilə genişmiqyaslı özəlləşdirmə işləri aparıldı. Nəticədə Latın Amerikasının ölkələrinin bir çoxunun iqtisadiyyatının əhəmiyyətli bir hissəsi öz iqtisadiyyatlarında və siyasi sahədəki vəziyyətə ciddi təsir göstərən xarici korporasiyaların nəzarəti altına düşdü. Milli iqtisadiyyatın idarə olunmasının azalması, xarici investisiyaların nəzarətsiz axınlarından və transmilli şirkətlərin maraqlarından

yüksək asılılıq burada baş verən dövri böhranların ən vacib səbəblərindən biri olmuşdur [6, s.184].

Beləliklə, xarici investisiyaların mənfi təsirləri aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- vergidən yayınma və sui-istifadə;
- transfer qiymətləri ilə ölkədən kapitalın çıxmasını asanlaşdırmaq;
- milli istehsalçıların, məhsulların, texnologiyaların və işgüzar təcrübələrin sıxışdırılması.

Xarici investisiyaların cəlb edilməsi və onlardan səmərəli istifadə tədbirləri

Xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi və onlardan səmərəli istifadə etmək üçün bir sıra tədbirlər görülməlidir. Belə tədbirlərdən biri xarici investorların fəaliyyətinin stimullaşdırılmasıdır. Xarici investorların fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün aşağıdakılar lazımdır.

1. İnvestisiya imkanları və şərtləri və investisiya mühitindəki dəyişikliklər barədə investorlara tam, müvafiq və daim yenilənən məlumat vermək sisteminin yaradılması və saxlanılması.

2. Müəssisə və təşkilatlara potensial tərəfdaşlar və xarici investorlarla əlaqə qurmaqda kömək etmək. Bunun üçün investisiya mühiti yaxşılaşdırılmalıdır ki, bu da aşağıdakı tədbirlərin görülməsini zəruri edir:

- iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sistemində islahatlar;
- iqtisadiyyatın daha da liberallaşdırılmasının həyata keçirilməsi;
- xarici investisiyaların qorunması haqqında qanunvericilikdə islahatların aparılması;
- inzibati maneələrin azaldılması;
- investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün sistemli iş;
- ƏDV geri qaytarılmasının optimallaşdırılması;
- Avropa standartlarına uyğun zəruri obyektlərin inşası;
- ticarət siyasətinin və regional inteqrasiyanın təkmilləşdirilməsi;
- infrastrukturun inkişafı;
- ən effektiv və gəlirli layihələrin həyata keçirilməsinə töhfə verən sığorta xidmətləri və maliyyə sektorunun inkişafı;
- konsaltinq və digər biznes xidmətlərinin inkişafı;
- korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi;
- insan kapitalının inkişafı və s.

Hər hansı bir regionun və ya ölkənin investisiya cəlbediciliyinin 4 əsas amilini özündə cəmləşdirən investisiya potensialı indeksi var:

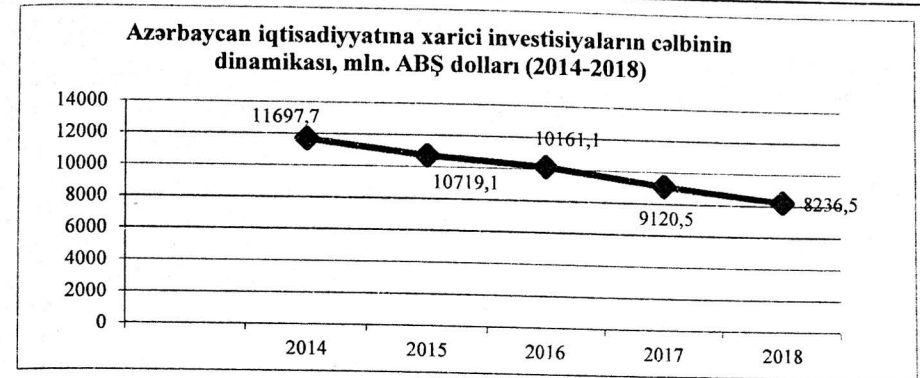
- bazar cəlbediciliyi (bazar ölçüsü, ÜDM, adambaşına düşən ÜDM, potensial bazar imkanları);
- əməyin qiyməti və keyfiyyəti;
- təbii ehtiyatların mövcudluğu;
- zəruri infrastrukturun mövcudluğu [5, s.14].

Xarici investorlar əsasən bu dörd amilə əsas diqqət yetirirlər. İnvestisiya cəlbediciliyinin ən vacib amili ölkənin əlverişli investisiya imicinin formalaşdırılmasıdır. Dinamik inkişaf edən iqtisadiyyatın vəziyyəti, davam edən investisiya layihələri haqqında məlumatların tamlığı və şəffaflığı, beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının onlarda iştirakı ən çox potensial investorların diqqətini cəlb etməyə və reyting təşkilatları tərəfindən müsbət qiymətləndirməyə kömək edir.

Aşağıdakı grafik vasitəsilə son beş il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiya qoyuluşlarının həcmi əks etdirmək olar.

Şəkiləndirildiyi kimi, son 5 il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyaların həcmi azalmışdır. Belə ki, 2018-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına 8236,5 milyon ABŞ dolları həcmində xarici investisiya yönəldilmişdir ki, bu da 2017-ci ilə müqayisədə 10,7%, 2016-cı ilə müqayisədə 23,4%, 2015-ci ilə müqayisədə 30,1%, 2014-cü ilə müqayisədə isə 42,0% azalmışdır [1, s.403].

Hazırda respublikada xarici investorların investisiya fəaliyyətinə təşkilati və informasiya dəstəyi ilə bağlı bir sıra tədbirlər həyata keçirilir və bu sahədə təkmilləşdirmələr aparılır.

Şəkil. Azərbaycanın iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici investisiyalar

Xarici investisiyaların cəlb edilməsinin həcmi artırmaq və konkret investisiya layihələrinin həyata keçirilməsini asanlaşdırmaq məqsədi ilə tədbirlər görülməkdədir. Xarici investisiyaların cəlb edilməsində maraqlı olan ölkə müəssisələrinin investisiya layihələri haqqında məlumat bazası yaradılmışdır və daim yenilənir.

Xarici investisiya fəaliyyətinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmaqda dövlət tənzimlənməsinin aspektlərinə gəldikdə, burada ən əsas üç amil: siyasi, iqtisadi, tənzimləyici amillər üzərində dayanmaq olar. İnvestoru sıxışdıran və ya cəlbedici edən ilk vacib amillər qrupu siyasi amillər qrupudur. İnvestor üçün, ilk növbədə, investisiyaların ediləcəyi yerlərdə siyasi sabitlik vacibdir. Onun üçün ən vacib şey daxili nizam, hakimiyyətin ölkədəki ictimai-siyasi vəziyyəti tez və aydın şəkildə idarə etmək bacarığıdır. Bununla yanaşı, investisiya proseslərinin inkişafına mane olan bir sıra siyasi amillər ola bilər. Bunlar arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar: dövlət səviyyəsində idarəetmə aparatı strukturlarının mürəkkəbliyi və effektivliyinin olmaması; həddindən artıq investisiya qərarlarının uzunmüddətli əlaqələndirilməsi; bu prosedurların həyata keçirilməsində şəffaflığın və açıqlığın olmaması; dövlət aparatında korrupsiyanın dərəcəsi [3, s. 91-93].

Xarici investor üçün növbəti ən vacib məqam, əlverişliliyi deyil, sərmayənin effektivliyini təyin edən iqtisadi amillər qrupudur. Bunlara aşağıdakılar daxildir: investisiya yönəldilmiş daxili və xarici bazarların həcmi və xarakteri; vergilərin xarakteri; infrastrukturun mövcudluğu və dərəcəsi; investorlar üçün dövlət zəmanətlərinin mövcudluğu; xarici iqtisadi əməliyyatların gömrük və valyuta tənzimlənməsi üsulları; xarici investisiyaların müəyyən sahələrində dövlət proteksionizm tədbirlərinin olması və ya olmaması.

Yuxarıda göstərilənlərdən görünür ki, xarici investisiyaların tənzimlənməsində dövlətin rolu çox böyükdür.

Nəticə

Beləliklə, xarici investisiyalar iqtisadi artımı stimullaşdıran digər vasitələrdən bir sıra üstünlüklərə malikdir, mal və xidmətlər istehsalına əlavə investisiya mənbəyi kimi xidmət edir, müvafiq, qabaqcıl elmi biliklərin, texnologiyaların yayılmasına və uyğunlaşmasına kömək edir və ölkə daxilində infrastrukturun inkişafı üçün bir mühərrik rolunu oynayır. Xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi və səmərəli istifadə olunması həmin investisiyaları cəlb edən ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərməklə yanaşı, beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına müsbət təsir göstərir. Çünki, ölkəyə yeni texnika və texnologiya gətirilməklə istehsalın artması, iş yerlərinin kəmiyyət və keyfiyyətə çoxalması prosesi baş verir, işsizlik azalır, ölkənin məşğulluq səviyyəsi yüksəlir. Dünya bazarına rəqabətqabiliyyətli məhsulun çıxarılması məhz birbaşa olaraq mənimşənilən texnika və texnologiyalardan asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri. Statistik məcmuə. Bakı, 2019. 788 s.
2. Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z. Vergi və investisiya. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2013. 376 s.
3. Аксенова Н.И. Государственное регулирование иностранных инвестиций. Проблемы теории и практики управления. 2010. № 9. с. 85-93.
4. Кузнецов Б. Т. Инвестиции. М.: Юнити-ДАНА, 2010. 623 с.
5. Подшиваленко Г.П. Инвестиции. М.: КНОРУС, 2014. 325 с.
6. Юзвович Л.И., Дегтярева С.А. и др. Инвестиции. Екатеринбург, 2016. 316 с.

Tarana Muttallim kızı Ahmedova
SSU

Влияние иностранных инвестиций на национальную экономику

Резюме

В статье обоснована необходимость привлечения в страну иностранных инвестиций. Исследованы положительные и отрицательные последствия иностранных инвестиций на национальную экономику. Анализирована динамика привлеченных иностранных инвестиций в экономику Азербайджана в 2014-2018-х годах на основе сведений Государственного Комитета Статистики. Даны предложения по привлечению иностранных инвестиций в страну и их эффективному использованию.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, национальная экономика, производство, экспорт, конкуренция, стимулирование, экономическое развитие.

Tarana Mutallim Ahmadova
SSU

The impact of foreign investment on the national economy

Summary

The article substantiates the need to attract foreign investment to the country. The positive and negative effects of foreign investment on the national economy are investigated. The dynamics of attracted foreign investment in the economy of Azerbaijan in 2014-2018 is analyzed based on the information of the State Statistics Committee. The proposals on attracting foreign investment in the country and their effective use are given.

Key worlds: foreign investment, national economy, production, export, competition, stimulation, economic development.